

Přemysl Bar
(Uniwersytet Masaryka w Brnie)

<https://orcid.org/0000-0001-9579-4509>

Dwie wersje skargi *Proposicio Polonorum* oraz kwestia jej genezy¹

<https://doi.org/10.26881/sds.2020.24.01>

Keywords: Poland-Teutonic Knights – polemics, Council of Constance, the indictment *Proposicio Polonorum*, Piotr Wolfram, manuscripts

Sobór powszechny w Konstancji (1414–1418) należy bezspornie do przełomowych wydarzeń w Europie przechodzącej kryzys polityczny, społeczny i gospodarczy w późnym średniowieczu². Niedawna okrągła rocznica dała asumpt nie tylko do prezentacji wystaw w słynnym mieście na brzegu Jeziora Bodeńskiego, ale również do wydania kilku ciekawych publikacji, które w pewnym sensie poszerzyły perspektywy badawcze o tematy społeczne, kulturowe i życia codziennego³.

¹ Artykuł powstał na Uniwersytecie Masaryka w Brnie oraz dzięki wsparciu finansowemu czeskiego funduszu grantowego (Grantová agentura ČR) w ramach projektu EXPRO 19–28415X „Od performativity k instytucjonalizaci. Řešení konfliktů v pozdním středověku (strategie, aktéri, komunikace)” [„From Performativity to Institutionalization: Handling Conflict in the Late Middle Ages (Strategies, Agents, Communication)”].

² Zob. stuletní přehled badań na temat soboru: A. Frenken, *Die Erforschung des Konstanzer Konzils (1414–1418) in den letzten 100 Jahren*, Paderborn 1995.

³ *Das Konstanzer Konzil als Europäisches Ereignis. Begegnungen, Medien und Rituale*, hrsg. v. G. Signori, B. Studt, Ostfildern 2014 („Vorträge und Forschungen”, Bd. 79); *Das Konstanzer Konzil: 1414–1418. Weltereignis des Mittelalters. Essays*, hrsg. v. K.-H. Braun, M. Herweg, H.W. Hubert, J. Schneider, Th. Zotz, Darmstadt 2013; *Das Konstanzer Konzil: 1414–1418. Weltereignis des Mittelalters. Katalog*, hrsg. v. Badisches Landesmuseum, Darmstadt 2014; A. Frenken, *Das Konstanzer Konzil*, Stuttgart 2015.

Uczestnicy soboru oraz osoby przebywające w tamtym czasie w Konstancji mogli zaobserwować polemikę pomiędzy delegacją krzyżacką a polsko-litewską, która właśnie dzięki soborowym obradom uzyskała międzynarodowy rozgłos. Inicjatywa przekazania sporu polsko-krzyżackiego na agendę soboru pochodziła od papieża Jana XXIII oraz króla rzymsko-niemieckiego Zygmunta Luksemburskiego, którzy widząc, że obie strony nawet po zawarciu pokoju toruńskiego (1411) ani po tzw. wojnie głodowej (1414) nie są w stanie same pokojowo rozwiązać wzajemnych napiętych relacji, skłonili wielkiego mistrza oraz króla polskiego do wysłania swoich delegacji do Konstancji.

Badania na temat samego przebiegu polsko-krzyżackiego sporu w Konstancji są w historiografii prowadzone od bardzo dawna, przy czym uwaga badaczy była skierowana przede wszystkim na rolę Pawła Włódkowica, proces przeciwko Janowi Falkenbergowi czy chrzest Żmudzi⁴. Swego czasu bardzo wiele cennych uwag wnieśli do dyskusji, każdy w innym zakresie, Hartmut Boockmann (1934–1998) oraz Zenon Hubert Nowak (1934–1999)⁵. Pierwszy dzięki odkryciu rękopisu *Satyry* Jana Falkenberga⁶ postawił wiele ciekawych tez na temat ogólnego przebiegu polsko-krzyżackiego sporu w Konstancji, drugi badacz natomiast szczegółowo omówił prawne aspekty sporu w ramach międzynarodowych procesów polubownych.

⁴ B. Beß, *Johannes Falkenberg OP und der preussisch-polnische Streit vor dem Konstanzer Konzil*, „Zeitschrift für Kirchengeschichte” 1896, Bd. 16, s. 385–464; F. Piekosiński, *Goście polscy na soborze konstancyjskim*, „Rozprawy Akademii Umiejętności, Wydział Historyczno-Filozoficzny” 1899, seria 2, t. 12 = t. 37, s. 130–158; A. Prochaska, *Sobór w Konstancji*, Kraków 1996, wyd. 2 (przedruk z „Rozprawy Akademii Umiejętności, Wydział Historyczno-Filozoficzny”, 1898, seria 2, t. 10 = t. 35, Kraków 1898, s. 1–100.); J. Fijałek, *Uchrześcijanienie Litwy przez Polskę i zachowanie w niej języka ludu*, Kraków 1914 (przedruk bez przypisów [w:] *Chryścianizacja Litwy*, red. J. Kłoczowski, Kraków 1987, s. 127–318).

⁵ H. Boockmann, *Johannes Falkenberg, der deutsche Orden und die polnische Politik. Untersuchungen zur politischen Theorie des späteren Mittelalters*, Göttingen 1975; Z.H. Nowak, *Międzynarodowe procesy polubowne jako narzędzie polityki Zygmunta Luksemburskiego w północnej i środkowowschodniej Europie 1412–1424*, Toruń 1981. Ze starszej historiografii warto jeszcze przytoczyć obszerny artykuł Stanisława Zajączkowskiego, który zajmował się szczególnie tzw. procesem wrocławskim oraz tzw. rzymskim, zob. S. Zajączkowski, *Studia nad procesami Polski i Litwy z Zakonem Krzyżackim w latach 1420–1423*, „Ateneum Wileńskie” 1937, t. 12, s. 282–403.

⁶ Gwoli sprawiedliwości trzeba dodać, że w tym samym czasie pełny tekst *Satyry* odkryła w lipskim rękopisie również Zofia Włodek, zob. Z. Włodek, *La Satire de Jean Falkenberg. Texte inédit avec introduction*, „Mediaevalia Philosophica Polonorum” 1973, t. 18, s. 51–120.

Stan aktualnych badań znajduje się pod wpływem ustaleń zasłużonych naukowców, przy czym tylko niektóre wątki są dalej rozwijane⁷.

Do pewnego stopnia taki stan rzeczy nie może dziwić, albowiem bez systematycznych starań o poszerzenie bazy źródłowej (przede wszystkim rękopiśmiennej), wszyscy zajmujący się tym tematem muszą opierać się na starszych (nierzadko niezupełnych i błędnych) publikacjach źródłowych. Te natomiast można ograniczyć do kilku pozycji. Trzeci tom *Litesów* wydany przez Adama Tytusa Działyńskiego w 1856 r. bywa często i słusznie krytykowany za nienaukowe podejście edytora do pracy z podstawą rękopiśmienną, jednak dla kilku tekstów jest on dotąd jedyną publikacją źródłową⁸. Nieco mniej krytycznych uwag można kierować w kierunku edycji listów i dokumentów z czasów Witolda (do 1430), zawierającej również kilka tekstów z polsko-krzyżackich polemik⁹. Takim samym krytycznym spojrzaniem z perspektywy wymogów naukowego edytorstwa należy oceniać tomy zawierające dzieła Pawła Włodkowica¹⁰ oraz polemiki jurystów w czasie soboru¹¹.

⁷ Por. W. Brandmüller, *Das Konzil von Konstanz 1414–1418*, Bd. 2: *Bis zum Konzilsende*, Paderborn u.a. 1997, s. 150–175; J. Miethke, *Heiliger Heidenkrieg? Theoretische Kontroversen zwischen Deutschem Orden und dem Königreich Polen vor und auf dem Konstanzer Konzil* [w:] *Heilige Kriege. Religiöse Begründungen militärischer Gewaltanwendungen: Judentum, Christentum und Islam im Vergleich*, hrsg. v. K. Schreiner, E. Müller-Luckner, München 2008, s. 109–125; J. Miethke, *Die Polen auf dem Konstanzer Konzil. Der Konflikt um den Dominikaner Johannes Falkenberg* [w:] *Das Konstanzer Konzil: 1414–1418. Weltereignis des Mittelalters. Essays...*, s. 106–110; P. Srodecki, „*Murus et antemurale pollens et propugnaculum tocius christianitatis*”. *Der Traktatenstreit zwischen dem Deutschen Orden und dem Königreich Polen auf dem Konstanzer Konzil*, „Schweizerische Zeitschrift für Religions- und Kulturgeschichte = Revue suisse d’histoire et culturelle = Rivista svizzera di storia religiosa e culturale” 2015, Bd. 109, s. 47–65; P. Bar, *Diplomacie, právo a propaganda v pozdním středověku. Polsko-liteuská unie a Řád německých rytířů na kostnickém koncilu (1414–1418)*, Brno 2017; *Der Deutsche Orden auf dem Konstanzer Konzil. Pläne – Strategien – Erwartungen*, hrsg. v. H. Flachenecker, Weimar 2020 („Quellen und Studien zur Geschichte des Deutschen Ordens”, Bd. 84).

⁸ *Lites*, ed. A.T. Działyński, t. 3, Posnaniae 1856; por. H. Chłopocka, *Dotychczasowe edycje „Lites ac res gestae” w świetle krytyki*, *SŻ* 1965, t. 10, s. 109–115.

⁹ *Codex epistolaris Vitoldi magni ducis Lithuaniae 1376–1430*, ed. A. Prochaska, Kraków 1882 (dalej: CEV).

¹⁰ S.F. Belch, *Paulus Vladimiri and His Doctrine Concerning International Law and Politics*, vol. 1–2, London 1965; *Pisma wybrane Pawła Włodkowica = Works of Paul Vladimiri (a selection)*, t. 1–3, ed. L. Ehrlich, Warszawa 1966–1969.

¹¹ *Die Staatsschriften des Deutschen Ordens in Preußen im 15. Jahrhundert*, Bd. 1: *Die Traktate vor dem Konstanzer Konzil 1414–1418 über das Recht des Deutschen Ordens am Lande Preußen*, hrsg. v. E. Weise, Göttingen 1970.

Przedmiotem niniejszego artykułu jest treść skargi i jej geneza przedstawiona przez polską delegację na soborze w Konstancji, znana w literaturze przedmiotu pod tytułem *Proposicio Polonorum* (z incipitem *Quamvis a primordio nostre regenerationis*). Na soborze polska delegacja przedłożyła ową skargę wraz ze skargą Żmudzinów (*Proposicio Samagitarum*) 13, ewentualnie 17 lutego 1416 r. Krzyżackie odpowiedzi natomiast były wysłuchane 23 i/lub 24 lutego¹².

Rękopisy

Tekst *Proposicio Polonorum* był wprawdzie już kilkakrotnie omawiany¹³, jednak prawie zawsze na podstawie edycji Antoniego Prochaski¹⁴. Ten jako podstawę źródłową wykorzystał rękopis w archiwum królewieckim, tzw. Ordensfoliant, sygn. A 143 (tzw. Registrant ewentualnie Foliant E)¹⁵. Najstarsze informacje o treści rękopisu pochodzą z rejestru tzw. Ordensfoliantów z 1525 r. Natomiast na podstawie XIX-wiecznego inwentarza wiemy, że na 292 kartach

¹² Datacja prezentacji poszczególnych skarg nie jest w literaturze całkowicie bezsporna, por. H. Boockmann, *Johannes Falkenberg...*, s. 206–207; W. Świeboda, *Innowiercy w opiniach prawnych uczonych polskich w XV wieku. Paganie, żydzi, muzułmanie*, Kraków 2013, s. 172–173; D. Baronas, S.C. Rowell, *The Conversion of Lithuania. From Pagan Barbarians to Late Medieval Christians*, Vilnius 2015, s. 347–348; P. Bar, *Der Streit um die Christianisierung Litauens und Samaitens auf dem Konstanzer Konzil (1414–1418)*, „*Studia Historica Brunensia*” 2019, t. 66, z. 2, s. 110.

¹³ K. Springmann, *Polen und der Deutsche Orden zur Zeit des Konstanzer Konzils*, Inaugural-Dissertation zur Erlangung der Doktorwürde der Hohen Philosophischen Fakultät der Albert-Ludwigs-Universität zu Freiburg i. Br. vorgelegt von Kurt Springmann aus Freiburg i. Br. Freiburg 1923, s. 58–59; P. Nieborowski, *Der Deutsche Orden und Polen in der Zeit des größten Konfliktes*, Breslau 1924, s. 171–172; O. Israel, *Das Verhältnis des Hochmeisters des Deutschen Ordens zum Reich im 15. Jahrhundert*, Marburg 1952, s. 22; S.F. Belch, *Paulus Vladimiri...*, t. 1, s. 167–168; *Die Berichte der Generalprokuratoren des Deutschen Ordens an der Kurie*, Bd. 2: *Peter von Wormditt (1403–1419)*, hrsg. v. H. Koeppen, Göttingen 1960, s. 309, przyp. 2; H. Boockmann, *Johannes Falkenberg...*, s. 220–222; S. Ekdahl, *Die Schlacht bei Tannenberg 1410. Quellenkritische Untersuchungen*, Bd. 1: *Einführung und Quellenlage*, Berlin 1982, s. 209–216; K. Ożóg, *Uczni w monarchii Jadwigi Andegaweńskiej i Władysława Jagiełły (1384–1434)*, Kraków 2004, s. 210–211.

¹⁴ CEV, appendix nr VI–a, s. 1001–1018. Przedruk tekstu z edycji A. Prochaski zob. *Codex Medicensis seu Samogitiae dioecesis*, pars I. (1416. II. 13–1609. IV. 2), ed. P. Jatulis, Roma 1984 („*Fontes Historiae Lituaniae*” vol. 3), nr 2, s. 13–18.

¹⁵ Sam A. Prochaska jednak tak szczegółowych danych nie podaje, por. CEV, s. 1018: „kopia na jedenastu kartkach folio od 81–91 paginy foliantu *Handlung*”.

były zapisane współczesne teksty (1414–1432/1462) o polsko-krzyżackich sporach, kwestiach dotyczących Żmudzi, Litwy, Mazowsza czy Nowej Marchii. Na podstawie decyzji ówczesnego dyrektora archiwum Rudolfa Philippi z 1876 r. oprawa i więz owego rękopisu były rozwiązane, a jego zawartość rozproszona w zespole Ordensbriefarchiv (dalej: OBA)¹⁶. Tam również znajduje się interesujące nas *Proposicio Polonorum*¹⁷. Przy pomocy dochowanej XVI-wiecznej foliacji można odtworzyć pierwotną kolejność tekstów przedstawionych na soborze¹⁸.

Proposicio Polonorum oprócz „królewickiej” wersji dochowało się jeszcze w trzech innych rękopisach, które nie były w dotychczasowych edycjach wykorzystane. Dwa z nich nieznacznie różnią się treścią, dlatego wystarczy tutaj o nich pokrótce wspomnieć. Rękopis z biblioteki uniwersyteckiej w Uppsali zawiera tekst prawie identyczny z wersją „królewicką”, choć bardzo skrócony. W zasadzie ogranicza się do wstępu, a następnie przechodzi wprost do przyczyn bitwy grunwaldzkiej, kończąc swój opis na znanej scenie przekazania dwóch mieczy Władysławowi Jagiello¹⁹. Drugi rękopis jest dziś

¹⁶ Ta decyzja dotyczyła tak samo tzw. Registrantów A aż B i D aż G. Oszczędzono tylko Registrant C, który dochował się w pierwotnym składzie jako Ordensfoliant 14, zob. B. Jähmig, *Das älteste Findbuch der Deutschordensfolianten (um 1525) und deren Schicksal(e) im 19. Jahrhundert* [w:] *Deutschsprachige Literatur des Mittelalters im östlichen Europa. Forschungsstand und Forschungsperspektiven*, hrsg. v. R.G. Päsler, D. Schmidtke, Heidelberg 2006, s. 29–55.

¹⁷ Berlin, Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz (dalej: GSPK), XX. HA, OBA, 2455, f. 16r–26r (= Registrant E, f. 81r–91r), por. przyp. 18.

¹⁸ Registrant E: f. 37r–41v: *Dys ist dy clage des koninges von Polen weder den Orden vor dem concilio* (niemiecki spis treści skargi *Proposicio Polonorum* zawierającej 40 punktów) (dziś OBA, 2456, f. 1r–5v); f. 43r–60r: *Dy antwerte des ordens wedir dy clage der Polen vor dem concilio* (OBA, 2457, f. 12r–38r); f. 63r–77r: *Dye clage der Polene wedir den orden vor dem concilio* (OBA, 2455, f. 1r–15r); f. 81r–91r: *Proposicio Polonorum contra ordinem* (OBA, 2455, f. 16r–26r); f. 94r–103v, 106r–114v: *Proposicio et responsio ordinis contra propositionem Polonorum* (OBA, 2457, f. 2r–11v, 28r–36v); f. 116r–119v: *Proposicio Samagitarum* (OBA, 2458, f. 6r–9v); f. 120r–123r: *Responsio ordinis contra propositionem Polonorum in causa Samaytarum* (OBA, 2458, f. 1r–4r); f. 124r–128r: *Dys ist dy clage der Samayten* (OBA, 2458, f. 10r–14r); f. 128v–132v: *Dy antwort des Ordens wedir dye clage der Samaiten* (OBA, 2458, f. 14v–18v).

¹⁹ Uppsala, Universitetsbiblioteket, C 43, f. 21r–24v. XV-wieczny rękopis o szwedzkiej proweniencji (należał prawdopodobnie do klasztoru w Vadstena) zawiera na f. 25r–43v również dzieło Pawła Włokowica *Tractatus de potestate pape et imperatoris respectu infidelium*, zob. M. Andersson-Schmitt, M. Hedlund, *Mittelalterliche Handschriften der Universitätsbibliothek Uppsala. Katalog über die C-Sammlung*, Bd. 1: *C I–IV, 1–50*, Stockholm 1988, s. 286–289.

przechowywany w książęcym archiwum Waldburg-Zeil na zamku Zeil w miejscowości Leutkirch im Allgäu (Baden-Württemberg). Oprócz omawianego tekstu *Proposicio*, który niewiele różni się od wersji „królewieckiej”²⁰, rękopis zawiera również wiele innych tekstów polemicznych z czasów soboru konstancjańskiego i bazylejskiego²¹.

Dopiero zawartość trzeciego rękopisu, który podobnie jak dwa poprzednie nie był uwzględniony w dotychczasowych publikacjach źródłowych, będzie tutaj przedmiotem mojego zainteresowania, chociaż jego istnienie dostrzeżono już w literaturze²². Chodzi o rękopis z połowy XV w. o nieznannej proveniencji, a aktualnie przechowywany w Bibliotece Jagiellońskiej (Cod. 1143)²³. Manuskrypt w nowoczesnej oprawie zawiera wyłącznie tekst *Proposicio Polonorum*, który w porównaniu z rękopisem „królewieckim” jest krótszy, jednak większe wyzwanie interpretacyjne stanowią ustępy o treści nieznannej z innych rękopisów.

Treść skargi *Proposicio Polonorum*

Przed analizą wspomnianych różnic warto przypomnieć treść najobszerniejszej wersji skargi, którą zachował „królewiecki” rękopis.

²⁰ Leutkirch, Fürstlich Waldburg zu Zeil und Trauchburgsches Gesamtarchiv, ZAMs 28 (Zeiler Codex), f. 170r–180r.

²¹ Według E. Weisego rękopis powstał pomiędzy marcem a czerwcem 1435 r. w Bazylei na polecenie Andrzeja Pfaffendorfa, który w tamtym czasie pełnił funkcję prokuratora krzyżackiego. Niemiecki badacz również przypuszczał, że rękopis nie musiał przez cały ten okres opuścić południowoniemieckiego regionu, zob. *Die Staatsschriften...*, s. 18–33, który uzupełnił opis rękopisu pochodzący od K.A. Fink, *Zum Streit zwischen dem Deutschen Orden und Polen auf den Konzilien zu Konstanz und Basel [w:] Reformata reformanda. Festgabe für Hubert Jedin zum 17. Juni 1965*, 1. Teil, hrsg. v. E. Iserloh, K. Repgen, Münster 1965, s. 74–86. Konkluzje Weisego na temat powstania rękopisu słusznie zakwestionował H. Boockmann, *Johannes Falkenberg...*, s. 20, który wskazał na niewystarczające przesłanki źródłowe.

²² Zob. przyp. 23 oraz W. Świeboda, *Innowiercy...*, s. 172–174, 349; *Clavis scriptorum et operum Medii Aevi Poloniae*, oprac. J. Kaliszuk, A. Pieniądz, P. Węcowski, K. Skwierczyński, Kraków 2019, s. 693; por. P. Bar, *Diplomacie...*, s. 250–254, który nie uwzględnił rękopisu „krakowskiego”.

²³ Kraków, Biblioteka Jagiellońska (dalej: BJ), Cod. 1143, f. 1r–6r; zob. *Catalogus codicum mancriptorum medii aevi latinorum, qui in bibliotheca Jagellonica Cracoviae asservatur, volumen VI, numeros continens inde ab 772 usque ad 1190*, wyd. M. Kowalczyk, A. Kozłowska, M. Markowski, L. Nowak, A. Sobańska, R. Tata-ryński, Z. Włodek, M. Zwiercan, Wratislaviae et al. 1996, s. 399–400.

Polska delegacja zwraca się w imieniu króla polskiego Władysława Jagiełły (choć nie wspomniany z imienia, tekst jest często sformułowany z jego perspektywy) do króla (czyli do Zygmunta Luksemburskiego) i ojców soboru ze skargą na wielkiego mistrza i zakon krzyżacki, który od początku katolickiego chrztu Jagiełły i jego poddanych wyrządził im tak wiele niesprawiedliwości i krzywd, że trudno je nawet opisać. Król polski byłby skłonny je przemilczeć, gdyby wielki mistrz dotrzymywał ustaleń rozejmu brodnickiego (1414) zatwierdzonego przez legata papieskiego. Przedstawienie soborowi wszystkich pogwałceń prawa i złamanych umów przez Krzyżaków ma na celu nakłonienie ich do przestrzegania układów i przeprowadzenia reformy zakonu we wszystkich obszarach jego funkcjonowania („in vita et moribus, regula et ordine [...] reformari”).

Wszelkie oskarżenia wobec wielkiego mistrza i zakonu autor lub autorzy (o nich niżej) skargi ułożyli w porządku chronologicznym i podzielili na 40 rozdziałów. Na samym początku jako przykład naruszenia rozejmu brodnickiego przytoczono fakt odebrania siłą trzech wsi: Murzynna, Orłowa i Nowej Wsi należących rzekomo do króla polskiego i o działaniach komtura nieszawskiego, który miał zorganizować grupę podpalaczy celem niszczenia majątku poddanych polskiego króla.

W rozdziale drugim *Proposicio* (w imieniu Władysława Jagiełły) przedstawiono polityczne zamiary króla po przyjęciu chrztu w obrządku katolickim („a primordio regeneracionis nostre et a tempore aggregacionis ad summum fidei orthodoxe”). Deklaruje, że oprócz tego, iż się zatroszczy o własne zbawienie, będzie również się starał zabiegać o pokój (jako jedną z chrześcijańskich cnót, którą zostawił Chrystus swoim naśladowcom) z chrześcijańskimi sąsiadami, a świadectwem jego intencji jest zaproszenie wielkiego mistrza do Krakowa w charakterze jego ojca chrzestnego. Ten był jednak wiadomością o chrzcie wstrząśnięty podobnie jak biblijny król Herod, dowiedziawszy się o narodzinach Jezusa; nawet gorzej, albowiem w odróżnieniu od Heroda wielki mistrz nie potrafił umiejętnie ukryć swojego gniewu (rozdz. II–IX).

Wielki mistrz postanowił jednak wykorzystać nieobecność Jagiełły będącego już w drodze do Polski i przy udziale mistrza inflanckiego najechał i spustoszył Litwę. Jagiełło uważał, że w ten sposób wielki mistrz chciał przeszkodzić mu w przyjęciu chrztu, zwłaszcza że podejmowane (już po przyjęciu przez Jagiełłę sakramentu chrztu) pokojowe rokowania z zakonem zakończyły się niepowodzeniem. Mimo zagrożenia król polski wraz z polskimi

prałatami, uczonymi i zakonnikami prowadził akcję chrystianizacyjną na Litwie. W Wilnie ufundował katedrę, a wiele kościołów w innych częściach kraju, gdzie ludzie chętnie i tłumnie przystępowali do sakramentu chrztu. Jagiełło też poprzez kolejne poselstwa prosił wielkiego mistrza, aby nie zakłócał misji najazdami. Ponieważ ataki nie ustawały, król doszedł do wniosku, że Krzyżakami nie kieruje chęć szerzenia wiary katolickiej, lecz chciwość („avaricia”) i dążenie do zaboru cudzych ziem (rozdz. X–XVI).

Król polski zwraca uwagę, że Krzyżacy mordowali księży i nowo ochrzczonych, palili i niszczyli kościoły katolickie, a jednocześnie oszczędzali prawosławne cerkwie (rozdz. XVII). Pozostałym zaś, którzy chcieli zachować osobistą wolność, nakazywali pozostawać w pogaństwie i nie przyznawać się do przyjęcia wiary katolickiej (rozdz. XX). Mistrz wspierał też przeciwko Jagielle lokalnych książąt, oferując im pomoc w zdobyciu władzy wielkoksiążęcej, a nawet królewskiej (rozdz. XIX). Krzyżacy nie szanowali też papieskich rozporządzeń zakazujących najazdów (tzw. rejsz) na Litwę (rozdz. XVIII).

Wiele miejsca w *Proposicio* (rozdz. XXI aż XXIII) poświęcono oblężeniu Wilna w 1390 r. i brutalnemu zabójstwu Kazimierza Korygiełły, młodszego brata polskiego króla, stwierdzając w podsumowaniu: „non est auditum a seculis, quod inter barbaros et paganos tanta vigeret crudelitas et inhumanitas tam horribilis et austera”²⁴.

W następnych trzech rozdziałach (XXIV–XXVI) *Proposicio* odniesiono się do zarzutów wysuwanych przez Krzyżaków, jakoby to Jagiełło wspólnie ze schizmatykami i poganami niszczył chrześcijan. Tymczasem to sami Krzyżacy w sojuszu z Tatarami i niektórymi książętami (krewnymi króla, również schizmatykami) przez 18 lat walczyli z polskim królem, który nie chciał i nie chce przelewać chrześcijańskiej krwi, chyba że jest do tego zmuszony we własnej obronie²⁵. Z nielicznych pozytywnych przypadków współpracy z Krzyżakami przeciwko schizmatykom i Tatarom źródło przytacza jako przykład okoliczności bitwy (zresztą przegranej) pod Worsklą (1399). Gdyby więc Krzyżacy zachowywali się pokojowo, można byłoby wszystkie siły skierować przeciwko nieprzyjaciółom

²⁴ Berlin, GSPK, XX. HA, OBA, 2455, f. 21v=86v.

²⁵ *Ibidem*, f. 22r=87r: „Absit nos unquam ea facere voluisse, ymmo nos nunquam talia meminimus cogitasse semper enim christianum sanguinem effundere et eodem madefieri vitabamus, nisi vehementissime compulsi et tutela nostra inevitabili dumtaxat nos urgente, ymmo cum ingenti fetu et dolore defensionem, te nos invadente, nobis fecimus oportunum”.

wiary katolickiej – konkluduje autor. Król polski oczywiście nie wypiera się korzystania z pomocy oddziałów wojskowych pogan, którzy są jego poddanyymi i których część przyjęła już wiarę katolicką. Taka praktyka jest usprawiedliwiona przytoczoną w mniemaniu autora analogiczną sytuacją, kiedy jest dozwolone korzystanie z „nieżywego” uzbrojenia („arma inanimata”)²⁶.

W rozdziale XXVII *Proposicio* znajdujemy wyjaśnienie przyczyny wojny z zakonem, czyli najazdu i okupacji ziemi dobrzyńskiej przez Krzyżaków w 1409 r., którą wcześniej Władysław Jagiełło wykupił z zastawu od księcia Władysława Opolskiego. Niestety, wielki mistrz Ulryk von Jungingen bezprawnie zajął wspomnianą ziemię i zniszczył tam wiele grodów²⁷. W kolejnym rozdziale (XXVIII) autor szczegółowo przedstawia wydarzenia poprzedzające bitwę pod Grunwaldem, czyli incydent z mieczami i aroganckie słowa posłów krzyżackich skierowane do króla, świadczące o ich pysze („superbia”) i chciwości („aviditas”)²⁸.

W pozostałych rozdziałach (XXIX–XL) autor skargi rezygnuje z narracji chronologicznej, na rzecz wyliczenia licznych przewinień zakonu, takich jak: nieprzestrzeganie ustaleń pokoju toruńskiego, wyrok Zygmunta Luksemburskiego i rozejm brodnicki, porwanie księcia mazowieckiego Janusza I Starszego, mordowanie jeńców wojennych, wojna z Władysławem Łokietkiem, z książętami saskimi, duńskimi, słupeckimi, naruszenie przywilejów Kościoła poprzez przymuszanie duchowieństwa do udziału w rejach, budowie warowni czy też przejmowanie poddanych Kościoła pod swoją władzę, psucie monety i niszczenie na Pomorzu majątku biskupa włocławskiego. W zakończeniu autor proponuje reformę

²⁶ *Ibidem*, f. 22v=87v: „Verum est, quod nos in dominiis terrarum nostrarum habemus aliquos subiectos nobis Tartharos, prout ceteri reges et principes christiani habent sibi subiectos infidelium naciones. Quorum multi de eisdem Tartharis fidem assumpserunt catholicam et adhuc ceteri per nos inducuntur, ut eandem fidem assument, non quod aliqua christicolis facerent nocumenta. Hii quociens nobis necesse cum exercitibus vadunt nostris et veniunt ad insidias quorumlibet inimicorum nostrorum repellendas. Sed enim inanimatis armis uti licet, cur talium non decet suffragiis se iuvare?”

²⁷ *Ibidem*, f. 23v=88v: „[...] terram Dobrinensem vastavit, cremavit, castra ecclesiasque incendens, sacramenta dissipans, virgines et maritatas stuprans, nobiles aliquos in acquisitis castris receptos truncans capitibus, interficiens atque necans et alia abhominabilia perpetrans”.

²⁸ S. Ekdahl, *Die Schlacht bei Tannenberg...*, s. 213–215 – zwrócił uwagę na dwa prawdopodobne źródła opisywanej sceny, list Jagiełły do czeskiego wielmożna Henryka z Rosenberga z 11 listopada 1410 r. oraz *Cronica conflictus*.

zakonu i przeniesienie go na pogranicze tatarskie lub tureckie, gdzie mógłby w pełni realizować misję, do której jest powołany²⁹.

Zdanie końcowe *Proposicio* – o zamiarze króla polskiego szerzenia wiary katolickiej i przywrócenia schizmatyków na łono Kościoła – dobrze oddaje ducha całej skargi³⁰. Silnie przebija motyw świeżo nawróconego księcia – Jagiełły, który stał się wiernym władcą chrześcijańskim zabiegającym o pokój z katolickimi książętami Europy i żarliwie dążącym do szerzenia wiary katolickiej nie tylko w ramach jego władztwa, ale w całej ówczesnej wschodniej Europie.

W tym sensie była to narracja bardzo pozytywna, która musiała spodobać się ojcom soborowym. Oskarżenia zakonu o herezję na pewno nie prezentowano na pierwszym planie, jeżeli już – to przestępstwa popełnione przez Krzyżaków, którzy tym samym mieli przeskadzać dzieło szerzenia chrześcijaństwa³¹.

Porównanie dwóch wersji

Przechodząc do porównania dwóch wersji omawianej skargi polskiej delegacji na soborze w Konstancji, trzeba zaznaczyć, że wersja znajdująca się w Bibliotece Jagiellońskiej (zob. przyp. 23), chociaż jej tekst nie jest podzielony na rozdziały, zasadniczo pokrywa się

²⁹ Berlin, GSPK, XX. HA, OBA, 2455, f. 25v=90v: „Vellemus igitur, quod fratres predicti domus Theutonicorum, qui famam nostram semper suis detractionibus delacerant, iuxta professionem et constitutionem sui ordinis loca tam delicata et vitam ipsorum sordidancia relinquerent et finitima adirent et inhabitarent in metis Tartharorum et Turcorum, insultus eorundem nobiscum viriliter reprimendo”.

³⁰ *Ibidem*, f. 26r=91r: „Ceterum nos et subditos nostros habere dignetur s(anc)titas v(estra) graciosae recomissos nobisque in fide novellis opem et favorem vestrum ministrare dignemini, quibus mediantibus tam in Grecorum reductionem quam in aliorum fidelium subiectionem feliciter fidem catholicam ampliare valeamus”.

³¹ Por. H. Boockmann, *Johannes Falkenberg...*, s. 220–221; K. Ożóg, *Uczeni...*, s. 211 i W. Świeboda, *Innowiercy...*, s. 173–174, który pisze, że według skargi „wszystkie te niegodziwe i niemoralne czyny zasługują na miano herezji”. Warto w tym kontekście zwrócić uwagę na wstępne zdanie przedostatniego rozdziału, które sprawia wrażenie, że polska delegacja nie podważała samego sensu istnienia zakonu (tym samym łagodząc poniekąd znany radykalizm Pawła Włodkowica), tylko jego wrogą postawę wobec Władysława Jagiełły, zob. Berlin, GSPK, XX. HA, OBA, 2455, f. 25v=90v: „Non dubitamus enim, quod ipsi fratres sunt gens Deo dedicata et Christi vestem deferentes. Sed cur nos nunc modo factis nunc verbis opprimunt, ignoramus”.

z wersją „królewiecką” aż do rozdziału XXVI włącznie³². Z następnych rozdziałów wylania się już tylko scena przekazania mieczy przed bitwą grunwaldzką, która w wersji „królewieckiej” jest o wiele bardziej rozbudowana niż w wersji „krakowskiej” (rozdz. XXVIII)³³. Zakończenie skargi wersji „krakowskiej” mogłoby natomiast być odpowiednikiem rozdziału XXXIX wersji „królewieckiej”, gdzie na jego początku pojawiają się identyczne słowa o oddaniu się braci zakonnych Bogu i Chrystusowi. Reszta zakończenia czerpie i modyfikuje tekst przejęty ze wstępu wersji „królewieckiej”³⁴.

W części wspólnej obu wersji (czyli do rozdziału XXVI włącznie), pomijając pewne różnice retoryczne, warto zwrócić uwagę na fakt³⁵, że wersja „krakowska,” chociaż jest krótsza, to niektóre wydarzenia przedstawia obszerniej, rzec by można z litewskiej perspektywy. Już na samym początku autor pomija nieprzestrzeżenie rozejmu brodnickiego (1414) przez zakon, nie wspomina też o agresji komtura nieszawskiego (autor pisze o tym dopiero na samym końcu skargi). Wyjaśnia natomiast powód, dla którego pokój z Krzyżakami jest dla polskiego króla tak niezbędny: doprowadzenie schizmatyków do jedności z Kościołem katolickim („reductio Grecorum”)³⁶.

³² Kontrowersyjny temat wykorzystywania oddziałów niewiernych w walkach pomiędzy chrześcijanami w rozdziale XXVI (Berlin, GSPK, XX. HA, OBA, 2455, f. 22v–23r = 87v–88r) jest w „krakowskiej” wersji (Kraków, BJ, Cod. 1143, f. 5v) podany w wielkim skrócie.

³³ Kraków, BJ, Cod. 1143, f. 6r: „Verum non licuit cum fratribus predictis fedus inire, postquam in eisdem superbia religionem vicit et pacienciam temeritas superavit. Nam iam annus habetur, quo constituto nostrorum exercitu amplissimo penes non prede causa, non pro iniuria inferenda, Deus novit, sed ut eorumdem iam pridem incepta bella meliori conventionione sopirentur. Ecce magistri ordinis et marescalli iussibus duo gladii nobis presentati sunt, quorum altero quilibet se defenderet et nobis prelium indictum est, quod – et si non libenter – suscepimus animose tamen et victricis dextra peregrimus. Itaque fusus est exercitus Prutenorum et lacrimabiliter interemptus. Nos ergo bella iuste semper incepimus et illa cum licuit concordia terminavimus aut si armis experiri oportuit Deo propicio, cuius nomine potissima nostra bella geruntur, victoriam habuimus”.

³⁴ Por. przyp. 31.

³⁵ W. Świeboda, *Innowiercy...*, s. 173 zauważył, że „krakowska” wersja „stanowi wypowiedź samego króla Władysława Jagiełły”, wersja „królewiecka” natomiast „wyraża stanowisko delegacji polskiej”. Gwoli ścisłości trzeba jednak dodać, że również w wersji „królewieckiej” można spotkać zwroty wyrażające bezpośrednie wypowiedzi polskiego króla (szczególnie na temat jego chrztu).

³⁶ Kraków, BJ, Cod. 1143, f. 1r: „Hoc est enim, quod summe nos cupimus et ab intimis precordiis affectamus non enim bella cum eis inire, nec eos opprimere vellemus, non contra fas eorum terras possidere, Deum testamur, cupimus, patres reverendissimi, sed pacem et quietem exposcimus; qua mediante feliciter fidem

Wersja „krakowska” obszerniej i bardziej szczegółowo odnosi się do działań wielkich mistrzów, których celem było poprzez różnorakie instrumenty dyplomatyczne nadważyć jedność książąt litewskich z polskim królem. Najdobitniej to widać, porównując rozdział XXIV:

[B] Berlin, GSPK, OBA, 2455, f. 21v=86v:

Habebant enim semper de nobis causari, quo[modo] nos cum scismaticis et incredulis seu infidelibus vellemus christianos opprimere, quod utique nunquam habuit veritatem, prout inferius plenius deducetur. Ipsi enim **salutis proprie** immemores **malum malo accumulantes** per fratres nostros, a nobis ipsorum arte et dolo divisos et ad se taliter evocatos, quosdam principes magnos scismaticos et Tartharos contra nos et terras nostras concibant, quorum ingenio ipsi fratres nostri cum eisdem scismaticis et infidelibus fuerunt contra nos federati, quiquidem scismatici et infideles ex una et ipsi fratres domus Theutonicorum cum predictis fratribus nostris a nobis arte ipsorum divisos ex alia partibus, nos impugnare debuerunt. Quod et fecerunt ex omnibus patribus seu undique nos turbantes et in destructionem bonorum et vite

[K] Kraków, BJ, Cod. 1143, f. 4v–5r:

Nam **malum malo cumulantes** iterum maiora pericula **salutis proprie** et ceterorum christifidelium praticare inceperunt tantum enim fervorem ad destructionem nostram habuerunt, quod non tantum cum scismaticis vel barbaris sed etiam, si potuissent, cum dyabolis vel malis spiritibus contra nos se ligassent. Et ecce filiam primogenitam ducis Wýtowdi christianam per nos baptizatam cuidam magno duci et patenti scismaticorum basilio Mosquensis in damnatum matrimonium nuptui tradiderunt, ut cum ipso forcius potuissent nos et fidem catholicam impugnare, que quidem filia de fide nostra ad sectam scismaticorum sit transducta. Taliter facta est infesta fidei catholice, quod tam patrem quam matrem odio habet et omnes, qui vocantur hoc nomine christianus, ymmo conversiones

catholicam ampliare valeamus iamque nobis summa cura est Grecos et Grecorum fidem sequentes ad fidem catholicam convertere et unire, in qua et putamus posse proficere maxime, si nobis per eosdem magistrum et fratres molestie vel impedimenta nullatenus inferantur”. W wersji „królewieckiej” wspomina się o „nawracaniu” schizmatyków dosłownie w ostatnim zdaniu skargi, zob. Berlin, GSPK, XX. HA, OBA, 2455, f. 26r=91r: „Ceterum nos et subditos nostros habere dignetur s(ancitas) v(estra) gracie recommissos nobisque in fide novellis opem et favorem vestrum ministrare dignemini, quibus mediantibus tam in Grecorum reductionem quam in aliorum fidelium subiectionem feliciter fidem catholicam ampliare valeamus”.

nostrorum machinantes, inces- infidelium et scismaticorum impe-
santer igitur diversa contra nos diunt et impedit infinitas.
conflabant concilia.

[B]

[K]

Ceterum preterquam predicti fratres nostri nobis fuerunt reconciliati et cum ipsis denuo fuimus reuniti, iterum alium fratrem nostrum germanum dominum Boleslaum alias Swytrigal dictum nobis persuasionibus subdolis abstraxerunt, quem eciam in supremo principatu terrarum Lithwanie collocare promiserant et in regem coronare, cum quo iterum intrantes terras Lithwanie magnas strages commiserunt prodicionibus, tradimentis et dissensionibus inter nobiles et indigenas earumdem terrarum nostrarum Litthwanie principaliter seminatis, per cuius quidem Boleslai ducis fratris nostri medium ordinauerant in effectu, quod Tartarii ex una parte nos debuerunt impugnare et ipsi parte ab alio. Et impetere nos atrociter disposerant ampliacionem fidei catholice in eisdem terris nostris Litthwanie suffocare pretendentes. Et sic idem dux Boleslaus frater noster eosdem Tartaros ad hoc factum exequendum forcius volens allidere in signum federis bannerium imperatorum seu cesaris Tartarorum in terris Podolie, quas a nobis tenuit, erexerat, committens suis capitaneis et gubernatoribus, quos loco sui in eisdem terris Podolie reliquerat, eisdem Tartariis. Quocienscunque impugnare nos uoluissent, presidia fecerent opportuna divina autem providencia, que in sui dispositione non fallitur, operante accidit, quod repulsis Tartaris terras Podolie cum potencia nostra ad nostram reduximus potestatem ipso fratre nostro cum eisdem fratribus terras Litthwanie cum validissimis exercitibus opprimente et vastante.

[B]

Quibus nos **XVIII annis integris** molestabant, terras nostras infra eosdem XVIII annos quolibet anno bis aut ter vastantes et turbantes inhumaniter, **prout superius** est descriptum, que omnia nos **pacienter sustulimus, nec manus contra eos extendimus, Deum,**

[K]

Cognitum est enim illi, qui nichil ignorat, quod a tempore, quo fidem christianam asumpsimus et regni Polonie recepimus dya-dema, semper nobis displicuit cum christianis et domesticis fidei guerras facere et quavis disturbia exercere omnesque molestias et cuncta incommoda singulasque displicencias dispendia et iacturas **decem et octo annis integris** tam in vastacionibus terrarum quam occisionibus neophytorum, necacionibus presbyterorum et aliarum spiritualium

cuius fidem assumpsimus, offendere formidantes.

personarum, quam etiam mortificationibus fratrum et consanguineorum nobis plurimum dilectorum, **prout superius** describitur, **pacienter sustulimus. Nec manus extendimus contra** eosdem magistrum et fratres, **Deum, cuius fidem assumpsimus, offendere formidantes.**

Nad wyraz ciekawe są w „krakowskiej” wersji nieznane skądinąd szczegóły na temat małżeństwa córki Witolda z wielkim księciem moskiewskim i jego skutkach oraz „zdradzieckich” posunięciach Świdrygiełły, brata Jagiełły, który przy pomocy tatarskich oddziałów chwilowo miał opanować Podole i nawet przekazać je pod panowanie tatarskie.

W pierwszym przypadku oskarżenie, że małżeństwo Zofii Witoldówny z Wasylem Dymitrowiczem zostało zawarte (ślub 9 stycznia 1391 r.) za namową zakonu krzyżackiego, brzmi bardzo nieprawdopodobnie. Trudno bowiem doszukać się jakiegoś racjonalnego politycznego zysku dla wielkiego mistrza angażującego się w układanie tego mariażu. Nie ulega wątpliwości, że decyzja o małżeństwie była wyłącznie w gestii Witolda, dla którego stanowiło to ważny element jego polityki wschodniej³⁷. Czy być może nie chodziło tutaj o próbę oczyszczenia wielkiego księcia z ewentualnych zarzutów paktowania ze schizmatykami?

Natomiast informacja o przekazaniu przez Świdrygiełłę Tatarom władzy nad Podolem może odzwierciedlać pewne wydarzenia historyczne z lat 1408–1409, kiedy najmłodszy brat Jagiełły, nie uzyskawszy pomocy od wielkiego księcia moskiewskiego Wasyla przeciwko Witoldowi, szukał wsparcia u emira Złotej Ordy Egydeja. Ostatecznie Świdrygiełło opuszczony przez wszystkich sojuszników ukorzył się przed Witoldem (lato 1409), a gdy później wyszły na jaw jego tajne rozmowy z wielkim mistrzem, został wtrącony do więzienia, gdzie pozostał dziewięć lat, aż do spektakularnej ucieczki w marcu 1418 r.³⁸

³⁷ Por. J. Tęgowski, *Pierwsze pokolenia Giedyminowiczów*, Poznań–Wrocław 1999, s. 212–213; J. Nikodem, *Witold Wielki Książę Litewski (1354 lub 1355–27 października 1430)*, Kraków 2013, s. 119–121, s. 136.

³⁸ Por. A. Lewicki, *Powstanie Świdrygiełły. Ustęp z dziejów unii Litwy z Koroną*, Kraków 1892, s. 50–60; T. Stolarczyk, *Na karuzeli życia, czyli walki Świdrygiełły o tron litewski w latach 1392–1430* [w:] *Niebem i sercem okryta. Studia historyczne dedykowane dr Jolancie Malinowskiej*, red. M. Malinowski, Toruń 2002,

Treść przytoczonych ustępów, które ostatecznie nie znalazły się w wersji „królewieckiej” *Proposicio Polonorum* przedstawionej na sejmie w Konstancji, mogłaby wskazywać na możliwość powstania skargi w kancelarii Witolda. Podobnie można interpretować jeszcze dwa inne fragmenty „krakowskiej” wersji zawierające szczegóły z litewskich realiów. Pierwszy szerzej opowiadający o sojuszu książąt smoleńskich i połockich z Krzyżakami³⁹, i drugi przytaczający imię zamordowanego bojara litewskiego Marcina, ewentualnie Sudemunta (chodzi o szwagra

s. 99–122; C. Полехов, *Наследники Витовта. Династическая война в Великом княжестве Литовском в 30-е годы XV века*, Москва 2015, s. 129–140. Na długoletnie więzienie Świdrygiełły wskazuje krzyżacka odpowiedź na polską skargę (*Responsio ordinis contra proposicionem Polonorum*), w której oskarżono polskiego króla za złe traktowanie jednego z nielicznych katolickich książąt na Litwie (nie podano jego imienia), zob. Berlin, GSPK, XX. HA, OBA, 2457, f. 32r–v=110r–v (por. CEV, appendix nr VI–c, s. 1030): „[...] multis est sua serenitas exhortanda precibus, ut hoc eiam et prius faciat de Ruthenis sue diccioni subiectis et suis germanis fratribus, quorum solum unus baptizatus est, quem eiam ab eo tempore, quo baptisma suscepit, in diris detinuit, prout adhuc detinet carceribus suo per ipsum patrimonio spoliatum [...]”.

³⁹

Berlin, GSPK, OBA, 2455, f. 18r=83r: Kraków, BJ, Cod. 1143, f. 2r–v:

Sicque idem magister Lyuonie facta conspiracione cum quibusdam vicinis principibus scismaticis, et aliquibus nobis subditis, videlicet Plocentibus, cum ipsis et eorum exercitibus terras nostras ad plagas quadripartitas in longum et latum invaserunt nemine se eis opponente propter nostram absenciam.

Sicque idem magister Lyuonie facta conspiracione cum quibusdam vicinis principibus scismaticis, videlicet Smolnensibus, et aliquibus fratribus nostris et nobis subditis, videlicet Plocensis, quos ipsi magistri volebant et ipsis fuerunt polliciti locare eos in sede suprema principatus nostri Lithwanie; ipsos sibi per hoc associatos et attractos cum ipsis et eorum exercitibus terras nostras ad plagas quadripartitas in longum et latum invaserunt nemine se opponente propter nostram absenciam. Et quod sub paci ocio manebamus putantes a nullis offendi, maxime ab illis, qui zelo fidei et precepto religionis debebant nos merito adiuvare, invaserunt ergo inhumanitus terras ipsas.

księcia Witolda), którego śmierć błędnie osadzono do czasu oblężenia Wilna w 1390 r.⁴⁰

Kwestia autorstwa i genezy skargi

Kwestia powstania *Proposicio Polonorum* wiąże się bezpośrednio z zagadnieniem jej autorstwa. W literaturze przedmiotu tradycyjnie wskazywano na Pawła Włodkowica, który miał być autorem wersji roboczej, później dopracowywanej przez członków delegacji polskiej w Konstancji, chociaż równocześnie zauważano odmienny styl *Proposicio* od innych znanych dzieł krakowskiego jurysty⁴¹.

Dziś przeważa pogląd Krzysztofa Ożoga, że tak jak *Proposicio Polonorum*, tak i *Proposicio Samagitarum* „zostały ułożone prawdopodobnie w kancelarii królewskiej przez intelektualistów, może Piotra Wolframa i Mikołaja Sepieńskiego, sekretarza Witolda, uczestnika poselstwa żmudzkiego. Ostateczny kształt ideowy

40

Berlin, GSPK, OBA, 2455, f. 21r–v = Kraków, BJ, Cod. 1143, f. 4v:
86r–v:

[...] quoscunque in conflictu captos habere potuerunt nulli enim parcunt seu pepercerunt, quin omnes diversarum **penarum martiriis ignominiose afficiunt**. Aliquos submergunt, aliquos membratim dilacerant et alios **penetratis tibiis in arboribus sursum levatis pedibus, capitibus vero deorsum missis suspendentes sagittis transfixos tamquam ericios iaculis repleverunt**.

[...] inter quos fuit quidam notabilis magnificus dominus Martinus alias Sudimunth dictus Deo devotissimus et fidelis, qui in conflictu captus tam impie quam **ignominiose tractatus est et penarum martiriis diversis affectus, ut tandem penetratis tibiis in arborem sursum levatis pedibus capite vero deorsum misso suspensus sagittis transfixus extiterit et ipsis tamquam hericius est repletus et postea fuerat decollatus**.

W rzeczywistości Sudemunt był powieszony przez Krzyżaków dopiero w 1394 r., zob. Johann von Posilge w *Scriptores rerum Prussicarum. Die Geschichtsquellen der preussischen Vorzeit bis zum Untergange der Ordensherrschaft*, Bd. 3, hrsg. v. Th. Hirsch, M. Töppen, E. Strehle, Leipzig 1866, s. 194 oraz Wigand von Marburg, *Nowa kronika pruska*, oprac. S. Zonenberg, K. Kwiatkowski, Toruń 2017, s. 540. Imię Marcina otrzymane na pewno przy chrzcie pojawia się tylko w cytowanym fragmencie. O Sudemuncie dalej zob. Stephen C. Rowell, *Pious Princesses or the Daughters of Belial. Pagan Lithuanian Dynastic Diplomacy, 1279–1423*, „Medieval Prosopography” 1994, t. 15, z. 1, s. 31–32 i J. Nikodem, *Witold...*, s. 79, 132 i 173.

⁴¹ S.F. Belch, *Paulus Vladimiri...*, t. 1, s. 167–168.

nadano im niewątpliwie w Konstancji, przy współpracy Andrzeja Łaskarzyca, Pawła Włodkowica oraz Mikołaja Trąby⁴².

Przypuszczenie, że jednym z autorów mógł być rzeczywiście Piotr Wolfram, profesor prawa na uniwersytecie krakowskim, dyplomata królewski i właściciel kilku znaczących prebend kościelnych w Polsce⁴³, można wesprzeć dotychczas niezauważoną przesłanką źródłową. Jak bowiem wynika z przeprowadzonej analizy treści *Proposicio Polonorum* pod kątem pojawiających się tam cytowań, skarga zawiera wiele cytatów (ewentualnie aluzji) biblijnych (aż ponad 25 zapożyczeń); jeden cytat z patrystyki (Tertulian) oraz – co jest w tym kontekście warte zauważenia – siedem cytatów z listów Piotra z Blois (Blesensis), XII-wiecznego francuskiego duchownego, poety i dyplomaty⁴⁴. Dla uzupełnienia trzeba dodać, że również w *Proposicio Samagitarum* pojawiają się dwa cytaty z listów Piotra z Blois. Popularny na zachodzie Europy epistolograf nie był zbyt znany w krakowskim środowisku na początku XV w. Świadczy o tym prawie całkowity brak rękopiśmiennej kolekcji jego listów z wyjątkiem rękopisu z 1420 r. z zapisem własnościowym, wskazującym niedwuznacznie na Piotra Wolframa⁴⁵.

Aczkolwiek nie jest to argument przesądzający i wcale nie można twierdzić, że Piotr Wolfram był wyłącznym autorem polskiej (ewentualnie żmudzkiej) skargi, to jednak dochowane jego listy zdradzają zamiłowanie do cytowania autorów antycznych (podobnie jak Piotr z Blois)⁴⁶. Również jego zaangażowanie w sprawy

⁴² K. Ożóg, *Uczeni...*, s. 211; por. W. Świeboda, *Innowiercy...*, s. 174; *Clavis scriptorum...*, s. 693.

⁴³ M. Zwiercan, *Piotr Wolfram z Krakowa* [w:] PSB 26, s. 403–406 (wersję elektroniczną zob. *Piotr Wolfram z Krakowa*, Warszawa, Narodowy Instytut Audiowizualny, <https://www.ipsb.nina.gov.pl/a/biografia/piotr-wolfram-z-krakowa-zm-1428-archidiakon-krakowski-etc> (dostęp: 4.11.2021)).

⁴⁴ Podstawowe informacje o nim zob. *Lexikon des Mittelalters*, Bd. 6, München 1993, szp. 1963–1964.

⁴⁵ Chodzi o rękopis w Bibliotece Czartoryskich, sygn. 2008 IV, gdzie na p. 1–160 znajdują się *Epistolae Petri Blesensis*, na karcie pierwszej czytamy natomiast notę własnościową: „Liber domini Petri de Wolfram licentiatu in decretis Archidiaconi Cracoviensis [...]”; zob. W. Szelińska, *Piotr Wolfram, profesor Uniwersytetu Krakowskiego i jego nieznaną rękopis*, „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny. Prace Historyczne” 1977, nr 8, s. 49–59.

⁴⁶ Zob. niektóre listy Piotra Wolframa dla różnych adresatów w *Codex epistolaris saeculi decimi quinti*, ed. A. Lewicki, Kraków 1891, t. 2, nr 76, s. 90–92 (do biskupa krakowskiego Wojciecha Jastrzębca); nr 82, s. 100–101 (do nieznanego prałata); nr 97, s. 125–127 (do nieznanego duchownego). Porównanie lingwistyczne i stylistyczne listów Piotra Wolframa z tekstem *Proposicio Polonorum*, które

polskie, stanowisko sekretarza arcybiskupa Mikołaja Trąby i jego relacje z soboru do Polski uprawdopodobniają hipotezę, że jego udział w koncytowaniu skargi *Proposicio Polonorum* był być może większy niż dotąd przypuszczano⁴⁷.

Porównywane dwie wersje skargi mogą wskazywać na różne etapy jej powstawania. Jednak precyzyjniej określić ich genezę oraz kształt można tylko hipotetycznie. Z pewnością polska delegacja przyjechała do Konstancji już z gotowym projektem skargi. Powstaje pytanie, czy można go utożsamiać z istniejącą wersją „krakowską”. Jeżeli tak, to w takim wypadku wersja „królewiecka” byłaby jej przeróbką, która powstała dopiero na miejscu soborowych obrad. Z całą pewnością można natomiast stwierdzić, że właśnie na „królewiecką”, a nie inną wersję zareagowała krzyżacka delegacja w Konstancji⁴⁸.

Istnieją jednak pewne wątpliwości dotyczące okoliczności powstania wersji „krakowskiej.” Z jednej strony jej rękopis pochodzi bowiem dopiero z połowy XV w. i teoretycznie nie można wykluczyć odwrotnego stosunku wobec wersji „królewieckiej”; to znaczy, że powstała na jej podstawie. Z drugiej strony trudno znaleźć racjonalne powody, dla których wersja „krakowska” miałyby powstać później. Jej

mogłoby przynieść ciekawe rezultaty, przekracza kompetencje piszącego te słowa i wykracza poza ramy artykułu.

⁴⁷ Por. *Acta Concilii Constanciensis*, ed. J. Hollnsteiner, H. Heimpel, H. Finke, Münster 1928, t. 4, s. XCIX–C; P. Bar, *Diplomacie...*, s. 83–84, s. 137.

⁴⁸ Odpowiedź krzyżacka znana pod nazwą *Proposicio et responsio ordinis contra propositionem Polonorum* powstała na podstawie (co nie zostało dotychczas zauważone w literaturze) przemówienia przed papieżem, królem rzymsko-niemieckim i ojcami soborowymi, której treść koncentruje się na wrogim stosunku króla polskiego wobec zakonu krzyżackiego przejawiającym się łamaniem przepisów pokoju toruńskiego (1411) i wyroku sądu polubownego (1412), zob. Wien, Deutschenordens-Zentralarchiv, Hds. 142, p. 51–68; por. *Die Staatsschriften...*, nr 2, s. 65–111 (tekst nazwany jako *Amtliche Denkschrift des Deutschen Ordens*). Przemówienie nie było prawdopodobnie nigdy wygłoszone (zob. H. Bockmann, *Johannes Falkenberg...*, s. 222, przyp. 160), ale stało się podstawą do opracowania odpowiedzi na 40 punktów polskiej skargi. Przeróbka podstawy jest na tyle zasadnicza, że niezauważenie związku pomiędzy tymi dwoma tekstami w historiografii jest całkiem zrozumiałe. Na dodatek nie jest do dyspozycji krytyczna edycja kompletnego tekstu odpowiedzi, zob. Berlin, GSPK, XX. HA, OBA, 2457, f. 2r–11v (= f. 94r–103v); f. 28r–36v (= f. 106r–114v); Kraków, Muzeum Narodowe w Krakowie, Biblioteka Książąt Czartoryskich, Zbiór Rękopisów, sygn. 233, p. 263–270 (rękopis niekompletny). Z pierwszego rękopisu wydał tylko pewien fragment A. Prochaska w CEV, appendix nr VI–c, s. 1024–1033; publikację z drugiego zob. w Lites 3, s. 162–173. Oprócz tego istnieją jeszcze dwa dotąd niezauważone rękopisy: Leutkirch, Fürstlich Waldburg zu Zeil und Trauchburgsches Gesamtarchiv, ZAMs 28 (Zeiler Codex), f. 184r–200r oraz Berlin, GSPK, XX. HA, OBA, 2651, f. 1r–14r (fragment).

wykorzystanie przez polską delegację na przykład na soborze bazylijskim czy przy innej okoliczności wydaje się być w późniejszym okresie ze względu na jej w dużej mierze nieaktualną treść raczej nieprawdopodobne.

Pomimo wszystko treść skargi w wersji „krakowskiej” – a szczególnie tzw. „litewskie” wstawki, jak na przykład małżeństwo córki Witolda, nielojalne poczynania Świdrygiełły czy akcentowana chęć nawracania schizmatyków – wskazuje niedwuznacznie na jej powstanie w związku z wysłaniem polskiej delegacji do Konstancji. Zostaje tylko pytanie, czy skarga była przygotowana w kancelarii (litewskiej lub polskiej), czy dopiero na soborze i również tam na podstawie nowo zaistniałych okoliczności została przeredagowana. W tym wypadku wersja „krakowska” stanowiłaby jakiś wariant dokumentu (brudnopis? formularz?), który powstał w Konstancji, ale nie był upubliczniony. Autor tej wersji zwraca się bowiem wyłącznie do ojców soboru, nie wymieniając papieża ani króla rzymskiego („reverendissimi patres et domini metuendissimi”)⁴⁹. Co więcej w dwóch ustępach pominiętych w „królewieckiej” wersji autor krytycznie wypowiada się na temat działań papieża i króla rzymskiego w sporze polsko-krzyżackim⁵⁰. Na tej podstawie można przypuszczać, że twórca tej wersji skargi nie liczył na obecność papieża (czyli po 20/21 marca 1415) i króla rzymskiego (czyli po 15 lipca 1415).

Konkluzja

Konkludując powyższe rozważania na temat dwóch wersji skargi *Proposicio Polonorum*, należy stwierdzić, że na tym etapie badań tylko hipotetycznie można ustalić ich autora, genezę i ewentualną

⁴⁹ Kraków, BJ, Cod. 1143, f. 1r; por. wersję „królewiecką”: Berlin, GSPK, OBA, 2455, f. 16r=81r: „Serenissime princeps et rex regum sacratissime, reverendissime patres et domini metuendissimi”.

⁵⁰ W pierwszym passusie „krakowska” wersja podaje argument Krzyżaków, że nie mogą zawrzeć pokoju z polskim królem bez pozwolenia papieskiego czy króla rzymskiego, zob. Kraków, BJ, Cod. 1143, f. 2v–3r: „[...] asserens, quod sine scitu et voluntate domini pape, Romanorum regis electorumque sacri imperii non posset nobiscum aliquam pacem stabilire et firmare et sic ab impugnacione nostra non destitit nec voluit desistere quovis modo”. Drugi passus wspomina natomiast o bezskuteczności mandatów papieskich zakazujących tzw. rejsy krzyżackie na Litwę (podobnie wersja „królewiecka”) i z tego wynikającym rozpaczliwym szukaniu pomocy u króla rzymskiego i elektorów rzeszy:

filiację. Wersja „krakowska” prawdopodobnie powstała, aby akcentować „litewską” perspektywę (czyli Witolda). Czy była spisana na miejscu soborowych obrad, czy wcześniej w kancelarii książęcej lub królewskiej, zostaje sprawą otwartą. W każdym razie nie była upubliczniona, a na jej miejscu przedstawiono wersję „królewiecką”.

Trudno natomiast jednoznacznie rozstrzygnąć kwestię autorstwa utworu. Zapewne mamy do czynienia z dziełem zbiorowym, ale niektóre przesłanki wskazują na Piotra Wolframa jako osobę, która miała zasadniczy wpływ na kompozycję skargi.

Jako postulat badawczy należy postawić krytyczną edycję skargi polskiej i odpowiedzi krzyżackiej delegacji na soborze, albowiem tylko dzięki uważnej analizie ich treści można precyzyjnie określić cele i zamiary ich twórców i mocodawców.

Berlin, GSPK, OBA, 2455, f. 20r=85r: Kraków, BJ, Cod. 1143, f. 4r:

Ipsi autem exhortaciones ipsorum contempnentes, preceptis apostolicis obedire noluerunt; ymmo quanto plus **pro pace habenda** clamavimus, tanto **nobis et genti nostre crudelius insultabant.**

Ipsi autem dixerunt se noluisse eisdem per nuncios proprios respondere fingentes se mandata ipsorum gratuite suscepisse. Post recessum autem eorumdem nunciorum **exhortaciones ipsorum contempnentes, preceptis apostolicis obedire noluerunt.** Quamobrem spes nostra, quam in pace mandatis et exhortacionibus apostolicis procuranda habuimus, in toto est frustrata. Denique misimus ad Romanum regem et electores imperii et ceteros principes christianos nobis petentes de pace provideri. Non erat autem tunc, qui adiuuaret aut qui salvos faceret, quamvis ipsi magister cum fratribus tunc, cum magis **pro pace habenda** clamamus, **nobis et genti nostre crudelius insultabant** [...].

Abstract

Two Versions of the Indictment *Proposicio Polonorum*
and the Question of its Genesis

The article discusses the *Proposicio Polonorum*, which contains an accusation against the Grand Master and the Teutonic Order of harbouring a hostile attitude towards Poland, King Władysław Jagiełło, and the Christianizing mission led by him in Lithuania. The indictment was presented by the Polish delegation to the Council of Constance in February 1416. The author discusses the manuscripts and the contents of the indictment. He compares various versions and on this basis considers the question of the authorship and the genesis of the text. The “Kraków” version held in the Jagiellonian Library (Cod. 1143) contains several “Lithuanian” elements (the marriage of the daughter of Witold with the Grand Duke of Moscow; the alliance of Svidrigiello with the Tatars) that are unknown in other manuscripts. This might indicate its preparation to support Duke Witold’s interests. Any details of the genesis of the indictment are hypothetical, but several factors emerging directly from its content (quotations from the twelfth-century letter writer Pierre de Blois) indicate that Piotr Wolfram, secretary to the Archbishop of Gniezno at the Council and professor of law at Kraków University, had a fundamental influence on its writing.